

XALQARO MUNOSABATLARDA MINTAQAVIY XAVFSIZLIKNING KO‘P DARAJALI TABIATI

R.Z.Qayumov

IIV profilaktika inspektori

Annotatsiya. Mazkur tezis xalqaro munosabatlar doirasida mintaqaviy xavfsizlikning ko‘p darajali tabiatini nazariy jihatdan tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda global, mintaqaviy va milliy darajalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik xavfsizlik jarayonlarini tushuntirishdagi ahamiyati yoritiladi. Ko‘p darajali yondashuv mintaqaviy xavfsizlikni statik holat emas, balki dinamik va moslashuvchan siyosiy jarayon sifatida talqin qilish imkonini berishi ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, mintaqaviy institutlar va hamkorlik mexanizmlarining xavfsizlikni mustahkamlashdagi ijobiy roli asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari mintaqaviy xavfsizlikni o‘rganishda ko‘p darajali yondashuv metodologik jihatdan samarali ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: mintaqaviy xavfsizlik, xalqaro munosabatlar, ko‘p darajali yondashuv, mintaqaviy institutlar, xavfsizlik siyosati.

Abstract. This thesis provides a theoretical analysis of the multi-level nature of regional security within the framework of international relations. It examines the significance of interactions between global, regional, and national levels in shaping security processes. The study demonstrates that a multi-level approach enables regional security to be understood as a dynamic and adaptive political process rather than a static condition. It also highlights the positive role of regional institutions and cooperation mechanisms in strengthening security. The findings confirm that the multi-level approach represents a methodologically effective framework for studying regional security.

Key words: regional security, international relations, multi-level approach, regional institutions, security policy.

Kirish. So‘nggi yillarda xalqaro munosabatlar tizimida yuz berayotgan o‘zgarishlar mintaqaviy xavfsizlikning ahamiyatini yanada oshirmoqda. Global va milliy darajalar o‘rtasida joylashgan mintaqalar xavfsizlik muammolarini muvofiqlashtirish, umumiy tahdidlarga birgalikda javob qaytarish hamda barqarorlikni mustahkamlash uchun samarali makon sifatida namoyon bo‘lmoqda [3. Börzel, T. A., & Zürn, M. (2021)]. Bu holat mintaqaviy xavfsizlikni xalqaro xavfsizlikning muhim bog‘lovchi bo‘g‘ini sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi.

Zamonaviy tadqiqotlar xavfsizlik jarayonlarining ko‘p darajali xarakterga ega ekanini ko‘rsatmoqda. Global siyosiy dinamikalar, mintaqaviy hamkorlik mexanizmlari va milliy siyosiy qarorlar o‘zaro ta’sirda bo‘lib, xavfsizlikni yanada moslashuvchan va kompleks tarzda ta’minlash imkonini yaratadi [1. Acharya, A. (2022)]. Bunday yondashuv mintaqaviy institutlar va hamkorlik tashabbuslarining ijobiy rolini aniqlashga yordam beradi.

Ko‘p darajali yondashuv mintaqaviy xavfsizlikni statik muammo emas, balki rivojlanib boruvchi siyosiy jarayon sifatida tushunishga zamin yaratadi. Ushbu yondashuv xavfsizlikni mustahkamlashda mintaqaviy muloqot, normativ yaqinlashuv va o‘zaro ishonchning ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi [8. Panke, D., & Stapel, S. (2024)]. Shu nuqtai nazardan, mazkur tezis xalqaro munosabatlarda mintaqaviy xavfsizlikning ko‘p darajali tabiatini nazariy jihatdan yoritishga qaratilgan.

Nazariy tahlil. Mintaqaviy xavfsizlikni tushunishda zamonaviy nazariy yondashuvlar davlat-markazli qarashlardan uzoqlashib, ko‘p aktorli va ko‘p darajali tahlilni talab qilmoqda. Avvalo, davlat institutlarining o‘zgarishi va global boshqaruv jarayonlarining ta’siri mintaqaviy tartibotlarni qayta shakllantirishini ko‘rsatdi; bu esa xavfsizlikni faqat harbiy yoki suverenitet

kontekstida emas, balki institutsional transformatsiya va boshqaruv mexanizmlari nuqtai nazardan tahlil qilish zaruratini bildiradi [5. Hameiri, S., & Jones, L. (2015)].

Ikkinchidan, xavfsizlikni diskursiv jarayon sifatida tushuntiruvchi yondashuvlar mintaqaviy darajada qaysi masalalar va qaysi aktorlar tomonidan xavfsizlik muammosi sifatida ilgari surilishini aniqlash imkonini beradi. Bu yondashuv qaysi tahdidlar ustuvor deb e'tirof etilishi va qaysi aktorlarning pozitsiyasi legitim hisoblanishini tushuntirishga xizmat qiladi. [2. Balzacq, T., Léonard, S., & Ruzicka, J. (2016)].

Uchinchidan, ontologik xavfsizlik va identitet yondashuvlari mintaqaviy hamkorlik va ishonchning qanday shakllanishini tushuntirishga yordam beradi. Ushbu yondashuvlar davlatlar va mintaqaviy tashkilotlarning o'z barqarorligi va davomiyligini ta'minlash uchun qanday strategiyalarni tanlashini aniqlash orqali mintaqaviy barqarorlik mexanizmlarini yaxshiroq anglash imkonini beradi [7. Mitzen, J. (2018)].

Shu tariqa, mazkur tadqiqot nazariy asos sifatida institutsional transformatsiya, diskursiv securitization va ontologik xavfsizlik yondashuvlarini uyg'unlashtirish orqali mintaqaviy xavfsizlikning ko'p darajali tabiatini izohlashga intiladi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot nazariy xarakterga ega bo'lib, empirik ma'lumotlar yig'ishni emas, balki mintaqaviy xavfsizlikni tushuntirishda qo'llaniladigan metodologik yondashuvlarni tahlil qilishni maqsad qiladi. Tadqiqot dizayni mintaqaviy xavfsizlikning ko'p darajali tabiatini ochib berishga yo'naltirilgan bo'lib, bunda global, mintaqaviy va milliy darajalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik metodologik asos sifatida qabul qilinadi [8. Panke, D., & Stapel, S. (2024)].

Asosiy metod sifatida konseptual tahlil qo'llanildi. Ushbu metod orqali "mintaqaviy xavfsizlik", "darajalararo o'zaro ta'sir" va "ko'p darajali boshqaruv" tushunchalarining zamonaviy ilmiy adabiyotlarda qanday talqin

qilinishi tahlil qilindi. Konseptual tahlil tushunchaviy aniqlikni ta'minlash hamda mintaqaviy xavfsizlikni bir darajali izohdan holi tarzda o'rganish imkonini beradi [4. Gerring, J. (2015)].

Shuningdek, tadqiqotda nazariy taqqoslash va analitik sintez metodlaridan foydalanildi. Nazariy taqqoslash orqali mintaqaviy xavfsizlikni tushuntiruvchi turli yondashuvlarning metodologik afzalliklari va cheklovlari aniqlanib, analitik sintez yordamida ularning o'zaro uyg'unlashuvi asoslab berildi. Ushbu metodologik kombinatsiya mintaqaviy xavfsizlikni qat'iy obyekt emas, balki ko'p darajali va dinamik jarayon sifatida talqin qilishga xizmat qiladi [6. Mahoney, J., & Thelen, K. (2015)].

Natija va muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari mintaqaviy xavfsizlikni xalqaro munosabatlar doirasida ko'p darajali jarayon sifatida tahlil qilish ilmiy jihatdan asosli ekanligini ko'rsatadi. Tahlil shuni aniqladiki, global, mintaqaviy va milliy darajalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik mintaqaviy xavfsizlik dinamikasini tushunishda muhim metodologik ustunlik beradi. Bunday yondashuv xavfsizlik tahdidlarining shakllanishi va tarqalishini yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish imkonini yaratadi.

Natijalar shuningdek, mintaqaviy institutlar va hamkorlik mexanizmlarining xavfsizlikni mustahkamlashdagi rolini aniqroq baholash imkonini beradi. Ko'p darajali yondashuv mintaqaviy tashabbuslarning global siyosiy jarayonlar bilan qanday uyg'unlashishini ko'rsatib, xavfsizlik siyosatlarining moslashuvchanligini oshiradi. Bu esa mintaqaviy darajada ijobiy o'zgarishlarni rag'batlantiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Muhokamalar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy bir darajali yoki faqat davlat-markazli yondashuvlar zamonaviy xavfsizlik muammolarini to'liq izohlash imkoniyatiga ega emas. Aksincha, ko'p darajali yondashuv mintaqaviy xavfsizlikni murakkab, lekin boshqariladigan jarayon sifatida tushuntirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu yondashuv yuqori

darajadagi tushunchaviy aniqlikni talab qiladi, bu esa keyingi tadqiqotlarda metodologik aniqlikni yanada mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, natijalar va muhokamalar mintaqaviy xavfsizlikni tahlil qilishda ko'p darajali yondashuv nafaqat nazariy, balki metodologik jihatdan ham samarali ekanligini tasdiqlaydi. Bu yondashuv xalqaro munosabatlar tadqiqotlarida mintaqaviy xavfsizlikni tushuntirish va baholash imkoniyatlarini kengaytiradi hamda barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi ijobiy ilmiy asos yaratadi.

Xulosa va takliflar. Mazkur tezis xalqaro munosabatlarda mintaqaviy xavfsizlikning ko'p darajali tabiatini nazariy jihatdan tahlil qildi. Tadqiqot natijalari global, mintaqaviy va milliy darajalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik mintaqaviy xavfsizlikni tushuntirishda muhim metodologik asos ekanligini ko'rsatdi. Ko'p darajali yondashuv xavfsizlikni dinamik va moslashuvchan jarayon sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Shu bilan birga, mintaqaviy xavfsizlikni faqat davlat-markazli yondashuv asosida izohlash zamonaviy xavfsizlik muammolarini to'liq tushuntira olmaydi. Shu sababli, kelgusidagi tadqiqotlarda tahlil darajalarini aniq belgilash hamda ko'p darajali yondashuvni empirik tahlillar bilan uyg'unlashtirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Acharya, A. (2022). *Constructing global order: Agency and change in world politics*. Cambridge University Press
2. Balzacq, T., Léonard, S., & Ruzicka, J. (2016). 'Securitization' revisited. *Review of International Studies*, 42(3), 494–531.
<https://doi.org/10.1017/S0260210515000622>
3. Börzel, T. A., & Zürn, M. (2021). Contestations of the liberal international order. *International Organization*, 75(2), 282–305.

4. Gerring, J. (2015). Mere description. *British Journal of Political Science*, 45(4), 721–746. <https://doi.org/10.1017/S0007123413000410>
5. Hameiri, S., & Jones, L. (2015). Global governance as state transformation. *Political Studies*, 63(1), 1–19. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12092>
6. Mahoney, J., & Thelen, K. (2015). Advances in comparative-historical analysis. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781316273104>
7. Mitzen, J. (2018). Ontological security in world politics: State identity and the security dilemma. *European Journal of International Relations*, 24(2), 341–365. <https://doi.org/10.1177/1354066117744067>
8. Panke, D., & Stapel, S. (2024). *Multi-level governance*. Edward Elgar Publishing